

Urban Laurin

På heder och samvete. Skattefusketts orsaker och utbredning

Hur vanligt är skattefusk? Hur stora belopp berörs? Vilka fuskar? Varför fuskar de?

Dessa frågor försöker Urban Laurin besvara i sin doktorsavhandling *På heder och samvete. Skattefusketts orsaker och utbredning* (Norstedts förlag, Stockholm 1986), som han lagt fram vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Skattefusketts omfattning kan mätas antingen genom att jämföra summan av deklarerade inkomster eller förmögenheter med från annan statistik uppskattade värden eller genom att fråga de skattskyldiga om de fuskat. Den första metoden har visat sig ge mycket osäkra resultat. Den kan möjligen ge en övre gräns för hur omfattande fusket kan vara. Laurin har därför valt att intervjua ett statistiskt urval av skattebetalare. Därigenom får han möjlighet att inte bara uppskatta fusketts omfattning utan även analysera vilka som fuskar och spekulera över varför de fuskar.

Intervjuundersökningen gjordes 1981 med ett urval på 1200 individer varav 300 hade inkomst (eller underskott) av rörelse eller jordbruk. Svar erhöles från cirka 80 procent av urvalet. Delvis muntligt, delvis skriftligt ställdes ett mycket stort antal frågor om inte bara skattefusk utan även om attityder till skatter, offentliga utgifter och politiker, om moraliska värderingar och om kunskaper om skattesystemet. Materialet kan användas inte bara för att belysa vilka som skattefuskar utan även för att studera vad anhängare till olika partier har för kunskaper och uppfattningar om skatter eller vad det finns för samband mellan utbildning eller yrkesverksamhet och olika attityder. Axel Hadenius [1986] har använt materialet för en analys av attityder till skatter och offentliga utgifter.

Såvitt jag som amatör kan bedöma är undersökningen välgjord och resultaten rimligt tillförlitliga. Naturligt nog har Laurin vid sin efterföljande analys funnit

att han borde ha ställt ytterligare ett antal frågor för att bättre kunna analysera betendet. Vad jag framför allt saknar är frågor om fusk med kapitalinkomster såsom räntor och realisationsvinster. Undersökningen är nu starkt dominerad av fusk med arbetsinkomster och avdrag. Det är svårt att veta i vad mån fusk med kapitalinkomster kommit med i svaren. I sin analys av vilka som haft tillfälle att inkomstfuska utgår Laurin från att det gäller fusk med arbetsinkomster.

Totalt uppger 35 procent att de någon gång fuskat med inkomster eller avdrag. 30 procent har inkomstfuskat och 13 procent har fuskat med avdrag. 8 procent har alltså fuskat med bägge. Den typiske inkomstfuskararen tycks vara en ung, ogift man som är verksam som företagare eller yrkesarbetare (helst inom byggnadsindustrin) och som tror att risken för upptäckt är liten. Han tror att hans bekanta också skattefuskar och han betraktar inte skattefusk som något allvarligt brott. Med större sannolikhet än andra är han engagerad i föreningslivet och röstar på moderaterna eller kommunisterna. Hans åsikter om skattetryck, offentliga utgifter, politiker och skattemyndigheter skiljer sig inte särskilt mycket från genomsnittets, även om det finns en tendens att han skulle rösta för en skattesänkning även om den medför att den offentliga servicen försämras.

Ett huvudintryck av resultaten är att tillfället gör tjuven. Över hälften av företagarna och av yrkesarbetarna i varuproduktionen fuskar, men bara 11 procent av pensionärerna och 22 procent av de statsanställda. Bland den majoritet som uppger sig tro att inkomstfusk absolut skulle upptäckas fuskar 20 procent. Bland dem som tror att det inte skulle upptäckas och bland dem som tror sig ha mindre upptäcktsrisk än andra fuskar 60–70 procent.

Skattefuskararna tror att skattefusk är vanligt i den egna yrkesgruppen och bland deras bekanta. De överskattar också frekvensen av skattefusk i samhället i stort. Det är dock svårt att se om denna verklighetsuppfattning är en förklaring till fusket eller om den bara är en följd av att de har ett arbete som gör det lätt att fuska.

Eventuella samband mellan skattefusk och inkomstnivå eller förmögenhet visar sig vara svaga. Fusk är ungefär lika vanligt bland höginkomsttagare och låginkomsttagare. Marginalskatternas höjd tycks sakna betydelse.

Ett resultat, som förvånat författaren, är det obetydliga sambandet mellan skattefusk och engagemang i samhällslivet. Medlemmar och förtroendemän i politiska partier skattefuskar inte mindre än andra. Det finns inget samband med viljan att rösta på ett skatteprotestparti eller med inställningen till demonstrationer eller ockupationer av myndigheter. Fuskararen har inte heller någon särskilt negativ uppfattning om taxeringsnämnderna och tror sig ha relativt goda möjligheter att få rätt gentemot skattemyndigheterna. Fusket kan inte ses som en protestyttring.

Däremot finns det klara samband mellan skattefusk och svaren på skattemoraliska frågor. Fuskarna och övriga har samma inställning till stöld, kioskrån och förskingring men helt olika inställning till skattebrott, svart arbete, bidragsfusk, skattekontroll och straff för skattebrott. Dessutom finns det ett klart samband med inställningen till pornografi. Skattefuskararen är mer liberal.

Ålder och kön tycks också ha stor betydelse. 58 procent av alla män mellan 21 och 30 år inkomstfuskar. Delvis sammanhänger detta med att unga män bedömer sannolikheten för upptäckt mer optimistiskt och att de har yrken som ger större tillfällen till fusk. I övrigt saknas förklaring till dessa skillnader. Generationskillnaden innebär en risk för att benägenheten till fusk ökar med tiden.

Vad gäller fuskets ekonomiska betydelse antyder Laurins undersökning att det rör sig om måttliga belopp. Hälften av fuskarna har undanhållit mindre än 1.000 kronor sammanlagt de två senaste åren. Cirka 10 procent har undanhållit mer än 5.000 kronor. Intrycket att fusket inte är något stort ekonomiskt problem överensstämmer med de resultat som Ingemar Hansson tidigare redovisat. Allt tyder på att den legala skatteplaneringen och skatternas effekter på arbetsvilja, sparande och investeringar är av större ekonomisk betydelse.

Författaren har i sin analys av det statistiska materialet lagt huvudvikten på redovisningen av enkla korrelationer mellan frekvensen skattefusk och svaren på de olika frågorna. Dessutom har han utnyttjat faktoranalys för att studera i vad mån svaren på närliggande frågor styrs av gemensamma underliggande faktorer. Däremot har han endast i ringa grad utnyttjat multipel regressionsanalys. Detta är kanske förvånande med tanke på den starka multikollinearitet som finns mellan exempelvis ålder och bedömd upptäcktsrisk eller kön och yrkesverksamhet.

Förutom redovisningen av den empiriska undersökningen och den jordnära analysen av resultaten innehåller avhandlingen en omfattande diskussion om vilka modeller som bör användas vid tolkning av medborgarnas beteende. Författaren visar sig vara mycket väl beläst och sympatiskt seriös när han jämför ekonomernas, sociologernas och moralfilosofernas modeller för att komma fram till sitt eget analyschema. Denna diskussion bör vara av intresse för ekonomer med fallenhet för vetenskapsteori.

Nackdelen med de teoretiska avsnitten är att de bidrar till att boken blir tjock (460 sidor, varav 50 sidor litteraturreferenser) och något svåröverskådlig. Antalet fotnoter är över 800.

För dem som i huvudsak är intresserade av de empiriska resultaten, och av författarens tolkning därav, skulle en sammanfattning på 100–150 sidor utan noter och referenser vara av stort värde. Borde det inte finnas marknad för en sådan bok?

Ekon dr *RAGNAR LINDGREN*
Nationalekonomiska institutionen
Handelshögskolan i Stockholm

Referens

Hadenius, A, [1986], *A Crisis of the Welfare State? Opinions about Taxes and Public Expenditures in Sweden*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.